

מחבל שמתעלל בגופת יהודי מת האם אפשר או מצוה להורגו, והאם גם באופן שעי"ז תפגע גופת היהודי

שלחתי להגאון בעמ"ס אורחותיך למדני שליט"א:

כשחייל או אזרח מבחין בערבי [שאינו נשק ולא סכין וכו'] שמתעלל בגוף של יהודי קדוש אשר כבר נרצח.

א. האם מותר להרוג את אותו ערבי? [זה ברור שאם יש איום מצד הערבי, חייב להורגו, השאלה היא שכאן אין כל איום, אלא התעללות בגופת יהודי, האם זה מתיר הלכתית הריגה של גוי].

ב. אם התשובה שמותר או אף חייב להורגו, האם מותר לעשות כן כשעי"ז תפגע גופת הקדוש? כגון שנוהג ברכב ויכול לדרוס את הערבי אך אז גם יפגע גופו של הקדוש. והיינו באופן שאינו יכול להורגו בדרך אחרת.

וזו תשובתו אלי:

ממש גזל אלא דומין להם ולקמן מפרש לה". ולכן י"ל שאף מזיק ממון אחר בכלל גזל אף "שאינו ממש גזל אלא דומה לו", וכמ"ש הר"ן הנ"ל "דמה לי חבל בגופיה מה לי חבל בממונו".

ולפי זה פירש המרכבת משנה הל' מלכים פ"ט הל' יד, להסביר דעת הרמב"ם לגבי דין דיינין, וז"ל "ואנן דקי"ל דינין הם מכלל השבע מצוות סבירא לן דלא נצטוו על הדינין במרה, ועיקר ההסברה דודאי כל הדינין טוען ונטען נכנסין בסוג הגזל ומשנצטוו אגזל בהכרח נתפרש להם כל דין ומשפט ולא משכחת מצוה מיוחדת אלא מינוי הדיינין שילמדו חק ומשפט להחזיק היושר ולהרוס החמס, והיינו דאיכא בדינין קום עשה להוציא החמס מהחמסן ושכ ואל תעשה להציל העשוק שלא יעשקנו פריץ. ובחנם נדחק הלח"מ שנטה אחר הרמב"ן ונדמה לו דהסוגיא מוכחת כדעת הרמב"ן, ונהפוך הוא דמוכרח כדעת רבנו". ע"ש.

הנה אף הרמב"ם סבר שיש כמה דינים בכלל דין גזל וכמ"ש הרמב"ן הנ"ל. ולכן אף י"ל שהמזיק ממון אחר בכלל זה וכמ"ש הר"ן, וה"ה המזיק מת.

ג) אלא לפי זה יש לחקור, מאיזה טעם כתב הרמב"ם דין מיוחד לגבי ב"נ שחובל ביהודי? ולכן הוא כתב בפ"י הל"ו, "מפי הקבלה שבני נח אסורין בהרבעת בהמה ובהרכבת אילן בלבד. ואין נהרגין עליהן. ועכו"ם שהכה ישראל אפילו חבל בו כל שהוא אע"פ שהוא חייב מיתה אינו נהרג". והלא כבר מצינו דין זה בכלל לא תגזול. ועוד, אם לגבי לא תגזול הב"נ חייב מיתה בידי אדם בין אם הוא גזל מב"נ אחר ובין אם הוא גזל מישראל, אז מאיזה טעם כתב הרמב"ם כאן שהוא אינו חייב מיתה בידי אדם אם הב"נ חובל ביהודי דוקא?

ונראה לתרץ כמ"ש החמדת ישראל שם פ"י הל"ו אות מז, וז"ל "שם בר"מ ז"ל ועכו"ם שהכה ישראל אפי' חבל בו "כל שהוא" אע"פ שהוא חייב מיתה אינו נהרג. עכ"ל. הלשון "כל שהוא" אינו מובן לכאור, ומלשון המגדל עוז נראה דל"ה גורס בר"מ ז"ל הלשון הנ"ל, אך חפשי בכל ספרי הר"מ ז"ל שבידינו, ומצאתי לשון הזה ועמדתי הרבה לידע כוונת רבינו הגדול ז"ל בזה. והאיר ד' את עיני עד שמצאתי לענ"ד

א) בתחילה יש לחקור אם ניוול המת בכלל ד' מצוות בני נח או לא. כתב הרמב"ן בבראשית פל"ד יג, 'ועל דעת, הדינין שמנו לבני נח בשבע מצוות שלהם אינם להושיב דיינין בכל פלך ופלך בלבד, אבל צוה אותם בדיני גנבה ואונאה ועושה ושכיר ודיני השומרים ואונס ומפתה ואבות נזיקין וחובל בחבירו ודיני מלוה ולוה ודיני מקח וממכר וכיוצא בהן, כענין הדינין שנצטוו ישראל, ונהרג עליהן אם גנב ועשק או אנס ופתה בתו של חבירו, או שהדליק גדישו וחבל בו וכיוצא בהן, ומכלל המצוה הזאת שיושיבו דיינין גם בכל עיר ועיר כישראל, ואם לא עשו כן אינן נהרגין, שזו מצוות עשה בהם...'. ע"ש.

ובשלמא י"ל שניווול המת אינו בכלל חובל בחבירו, שזה שייך רק בחיים ולא במתים, אבל עדיין י"ל שהמת הוא בכלל "נכסי היורשים", ולכן גוי שחובל את המת הוא דומה למי שמזיק נכסי ישראל, ואין זה גרוע ממ"ש הרמב"ן "שהדליק גדישו". ולכן לדעת הרמב"ן הב"נ "נהרג עליהן".

ב) ויש לדון אם הרמב"ם מסכים לזה או לא. ראיתי שכתב החידושי הר"ן סנהדרין נח: "כותי שהכה ישראל חייב מיתה - משמע דמדין גזל מיייתנין לה, דמה לי חבל בגופיה מה לי חבל בממונו". ע"ש. וזה כמ"ש בסנהדרין ב: "מה לי חבל בגופו מה לי חבל בממונו". ע"ש.

נראה מזה שחבל בממונו בכלל גזל, וזה מפני כשהאדם מזיק ממונו של חבירו, החפץ יורד בערכו וזה כאילו המזיק גזל אותו חסרון בערכו. ולפי זה אף י"ל שאם ב"נ מניווול מת ישראל, שזה בכלל גזל ג"כ, והוא חייב מיתה.

ולפי זה כשכתב הרמב"ם הל' מלכים פ"ט הל"ט, "בן נח חייב על הגזל. בין שגזל עכו"ם בין שגזל ישראל. ואחד הגזול או הגונב ממון או גונב נפש. או הכובש שכר שכיר וכיוצא בו. אפילו פועל שאכל שלא בשעת מלאכה. על הכל הוא חייב. והרי הוא בכלל גזול", י"ל שאף המזיק בממון בכלל זה, וממילא אף ניוול המת.

וכן נראה ממ"ש רש"י סנהדרין נז. "על הגזל - כך הוא מצות בני נח גנב וגזל וכן יפת תואר דהוי נמי גזל שגזולין את אשתו במלחמה. וכן כיוצא בהן - שאינן

כוונתו הקדושה, דהנה באמת החי' הר"ן סנהדרין נסתפק בכוונת ר' חנינא אם כוונתו דוקא על עכו"ם שהכה את ישראל, אבל בהכה ב"נ אינו חייב מיתה א"ד דגם בהכה ב"נ ח"מ וסבירא הוא דכיון דנצטוו על הגזל וח"מ ע"ז, גם חבלות בכלל, דמה לי חבל בגופו ומה לי חבל בממונו כמבואר בריש סנהדרין.

ומעתה נלענ"ד דהר"מ ז"ל היה קשה ליה ג"כ קושיא הנ"ל דלמה נקט ר"ח דווקא ב"נ שהכה את ישראל, לכן מפרש הר"מ ז"ל דכוונת ר"ח על הכאה בלא חבלה או בחבלה פחות משו"פ דבזה נראה מסבירא דאע"ג דקיי"ל דב"נ נהרג על פחות משו"פ אפי' בגזל מן ישראל ה"ד בגזל ממש דנהי דאצל הישראל אינו ממון מ"מ אצלו הוא ממון, משא"כ בחבלה פחות משו"פ מן ישראל נראה דאינו בכלל גזל כיון דהוא אינו נהנה כלל ובישראל לא חיסר פרוטה אינו בכלל גזל ואינו נהרג ע"ז, רק דבישראל אפי' בהכה אותו בלא חבלה כלל חייב מיתה וכן אפי' חבל בו כ"ש דוקא אז הוא דח"מ ואינו נהרג, משא"כ בחבל בו ש"פ נהרג מדין גזל.

ומדוקדק היטב לשון רבינו הר"מ ז"ל. ולפי דברינו יצא לנו דבר חדש דב"נ חמור מן ישראל דב"נ בחבל בו כ"ש אפי' אין בו ש"פ יהי' ג"כ ח"מ כאן דאצל הב"נ הוא ממון, משא"כ בישראל א"ח בחבלה אלא בש"פ, אמנם בזה חמור ישראל מב"נ בהכאה שא"כ חבלה כלל דבב"נ ליכא ח"מ ובישראל איכא ח"מ אבל אינו נהרג. ע"כ דברי החמדת ישראל. ע"ש.

נראה מזה שסבר החמדת ישראל שהוא פשוט שאף הרמב"ם סבר שהוא אסור לב"נ להכות חבירו או ישראל. מ"מ נראה שהוא קשה להלום פירושו בדברי הרמב"ם שכתב פ"י הל"ו, "ועכו"ם שהכה ישראל אפילו חבל בו כל שהוא אע"פ שהוא חייב מיתה אינו נהרג". ואם כפירוש החמדת ישראל הו"ל להרמב"ם לכתוב "אם" במקום "אפילו", אלא צ"ל שכוונת ה"אפילו" היא כדי לומר שאפילו בכלל שהוא חייב מיתה בידי שמים.

עכ"פ מצינו שלפי מה שפירש החמדת ישראל לדעת הרמב"ם אף אם ב"נ חובל חבירו הוא חייב מיתה בידי אדם, וכן הוא אם הוא חובל ישראל, אלא רק אם הוא חובל "כל שהוא" שהוא פחות משו"פ אז הוא פטור בידי אדם אבל חייב בידי שמים וכמ"ש החמדת ישראל הנ"ל.

ולפי זה י"ל שאם ב"נ מזיק גוף מת ישראל, מסתמא שזה שוה יותר מפרוטה, ולכן הב"נ חייב מיתה בידי אדם.

ד) ואל תאמר שאף שב"נ חייב מיתה זה צריך להיות רק ע"י בתי דין של ב"נ, וכמ"ש הרמב"ם פ"ט הל"ד, "וכיצד מצווין הן על הדינין. חייבין להושיב דינין ושופטים בכל פלך ופלך לדון בשש מצות אלו", שזה אינו, שהרי ידוע שבתי דין שלהם אינם דנים לפי דיני ב"נ לפי תורתנו, ולכן יש לדמות נד"ד למ"ש הרמב"ם שם, "ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה. שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו". הרי מצינו שאם

בני נח אינם מקיימים דיני ב"נ אז הישראלים יכולים להרוג ב"נ שעובר על אחד מז' מצוות ב"נ, ועוד נראה מהרמב"ם שאף שאר בני עירו חייבים מיתה אם הם יודעים מזה ועדיין הם אינם מענישים אותו.

אלא יש לפלפל אם זה חיוב או רשות. ויש לדקדק במחלוקת בין יעקב ובין שמעון ולוי, ששמעון ולוי אמרו שהטעם שמותר להם להרוג בני שכם הוא מפני "ויאמרו הכזונה יעשה את אחותנו". ופירש הספרנו שם, "וראוי לתבוע עלבונה", משמע שאם לא מפני הבזיון והעלבונה אז אין חיוב להרוג אותם. וי"ל שאף יעקב מסכים לזה אלא הוא סבר שמפני חשש סכנה משאר האומות שב ואל תעשה עדיף.

וא"כ נראה בנד"ד שיש בזיון ועלבונה למת וגם לעם ישראל משום מעשה הערבי הנ"ל, שיש חיוב להרוג אותו וכדעת שמעון ולוי, ואף יעקב יסכים לזה כיון דליכא חשש סכנה לישראל. או שמא יש לפרש שסברו שמעון ולוי שאין חיוב להרוג בני שכם אף כשיש בזיון ועלבונה, אלא הוא רק רשות ועדיין הם רצו להרוג אותם משום הבזיון, ובזה שפיר הוא מה שסבר יעקב שצריך לחוש לספק סכנה, שהוא אינו מסתבר כלל להיכנס לספק סכנה מפני דבר שהוא רק רשות. ויש לפלפל.

עכ"פ נראה בנד"ד שמותר להרוג אותו ערבי שמתעלל בגוף של יהודי קדוש אשר כבר נרצח.

ה) ויש לחקור אם הישראל מותר להרוג הב"נ הנ"ל כשע"ז תפגע גופת הקדוש, כגון שנוהג ברכב ויכול לדרוס את הערבי אך אז גם יפגע גופו של הקדוש.

ונראה לחלק, שאם הב"נ עדיין עוסק בניוויל המת, אז יש לנהג הרכב לשקול בדעתו שאף אם הוא יגרום יותר ניוול למת, אם עדיין זה פחות ממה שהב"נ רוצה לעשות למת, אז נראה שמותר לנהג להוסיף ניוול קטן ע"י עצמו כדי להציל את המת מניוויל גדול ע"י הב"נ, אבל אם הנהג שוקל בדעתו שהוא יגרום יותר ניוול למת ממה שיעשה הב"נ אז אין לנהג להרוג את הב"נ.

עד כאן לשון בעל האורחותיך למדני שליט"א בתשובתו אלי.

וחזרתי וכתבתי אליו. א. לגבי התשובה הראשונה הבנויה על דין גזל של בן נח - מה הדין בגר שאין לו יורשים, ונמצא לכאורה שאין כאן גזל כלל. ב. לגבי התשובה השניה שהעלה כת"ר בטו"ט שאם יודע שהמת ניוויל על ידי הריגת הערבי, לא יהרגנו. מה הדין כשמסופק אם ניוויל המת ע"י הריגת הערבי. ג. אשמח אם יחדד כת"ר האם יש חיוב או רק 'רשות' להרוג הערבי.

שוב השיבני בזה"ל [עם שינוי עריכה קלים]:

א) כתב כת"ר, "לגבי התשובה הראשונה הבנויה על דין גזל של בן נח - מה הדין בגר שאין לו יורשים, ונמצא לכאורה שאין כאן גזל כלל".

נראה שכשיש גר שאין לו יורשים אז החיוב לקבור אותו חל על הב"ד או על כל ישראל. וזה כדמצינו לגבי

מילה כשהאב אינו יכול למול בנו, שכתב מרן י"ד סי' רסא א, "אם לא מל האב את בנו חייבים ב"ד למולו". וכתב הערוך השלחן שם, "דבר פשוט הוא שבמקום שאין בית דין ואין אב החיוב מוטל על כל ישראל שבאותו מקום למולו, דהא כתיב "המול לכם כל זכר", ולכל ישראל נאמרה, אלא דכשיש בית דין ממילא דהחיוב יותר על הבית דין". ע"ש.

ולכן יש סברא לומר שהגר שאין לו יורשים הוא כמו מת מצוה שיש חיוב לכל ישראל לקבור אותו. וכתב הרמב"ם הל' אבל פ"ב הל"ז, "אשתו של כהן מתטמא לה על כרחו ואינו מטמא לה אלא מדברי סופרים. עשאוה כמת מצוה כיון שאין לה יורש אלא הוא לא תמצא מי שיתעסק בה". וה"ה די"ל שגר שאין לו יורש דומה למת מצוה.

ולפי זה י"ל שכמו שיש חיוב לקבור מת מצוה, ה"ה שיש חיוב לשמור גופו מנוול, וחיוב זה מוטל על כל אדם שפוגע במת מצוה, ולכן אף בנד"ד י"ל שנהג הרכב יש לו חיוב להציל מנוול הגר שמת שאין לו יורשים. וגוי שמנוול את המת הוא גרוע טפי מגוי שמזיק ממון של ישראל, וכמו מי שמזיק איזה חפץ "גזול" החסרון בערך החפץ, ה"ה שגוי שמזיק בגוף המת הוא עושה חסרון בגוף המת וזה כגזילה, והוא חייב מיתה, וכמו שכתבתי במכתב הראשון דלא בעינן גזילה ממש אלא רק כל מה שנראה כגזילה.

(ב) כתב כת"ר, "לגבי התשובה השניה שהעלה כת"ר בטו"ט שאם יודע שהמת ינוול על ידי הריגת הערבי, לא יהרגנו. מה הדין כשמסופק אם ינוול המת ע"י הריגת הערבי".

נראה שיש שני צדדים לזה. מצד אחד י"ל שיש ספק שמה עכשיו הנהג יוסיף על הנוול שיעשה הגוי, או שמה הנהג ימנע עוד נוול, אבל מצד אחר אם הנהג אינו עושה כלום אז הוא ודאי שהגוי יוסיף על הנוול.

ונראה שיש לדמות דין זה לדין אם מותר לאדם להיכנס לספק סכנה עכשיו כדי להציל את עצמו מודאי סכנה לאחר זמן מה, כגון אם מותר לאדם לעשות ניתוח שיש בו ספק עכשיו שמא הוא ימות מפני הניתוח, כדי להציל את עצמו מודאי סכנה אחר זמן מה אם הוא לא יעשה את הניתוח.

וכתב הפתחי תשובה י"ד סי' שלט ס"ק א, "ועיין בתשובת שבו"י ח"ג סי' ע"ה אודות חולה שהוא מסוכן למות וכל הרופאים מייאשין אותו שודאי ימות אחר יום או יומיים אך אומרים שיש עוד רפואה אחת שאפשר שיתרפא וגם אפשר להיפך אם לא יצליח ימות מיד תוך שעה או שתים, אי חיישינן לחיי שעה ושב ואל תעשה עדיף. והשיב אף דודאי דחיישינן לחיי שעה... מ"מ בנ"ד שאפשר שע"י רפואה זו יתרפא לגמרי ודאי לא חיישינן לחיי שעה, וראיה ברורה מש"ס פ' אין מעמידין (עבודה זרה כ"ז ע"ב) ובתוס' שם בד"ה לחיי שעה כו'. ... ע"ש. ועיין עוד בגליון מהרש"א י"ד ס"קנה. ע"ש.

ולכן ה"ה די"ל שיש לנהג להיכנס לספק שמא הוא יוסיף על נוול המת עכשיו יותר ממה שיעשה הגוי, כדי להציל את המת מודאי נוול שיעשה הגוי אחר זמן מה. (ג) כתב כת"ר, "אשמח אם יחדד כת"ר האם יש חיוב או רק 'רשות' להרוג הערבי".

בנד"ד הישראל שרוצה להרוג את הגוי הוא יחיד, ואינו בכלל ב"ד של ישראלים, אלא הוא רק סתם ישראל שנוסע ברכב במקום ובשעה שהגוי עושה עבירה. ויש לחקור אם יש חילוק אם ב"ד רוצה להרוג את הגוי או ישראל יחיד רוצה להרוג אותו.

כתבו התוספות ע"ז סד: ד"ה איזהו, "וא"ת והלא מיד שעבר שבע מצות חייב מיתה דאזהרת בני נח היא מיתתן בלא עדים והתראה, י"ל דכל זמן שלא דנוהו בית דין אינו חייב מיתה, תדע דהא אמרינן העובדי כוכבים לא מעלין ולא מורדין". וכן הוא בהגהות אשירי שם, וז"ל "ובן נח אע"פ שעובר על שבע מצות ואזהרתו זו היא מיתתו וא"צ עדה ועדים והתראה, מ"מ כל זמן שלא דנוהו ב"ד אין חייבין מיתה ואסור להרגו". ע"ש.

הרי מבואר שאין רשות לישראל יחיד להרוג ב"נ שעובר על ז' מצוות שלו. וכן יש לפרש בדעת הרמב"ם, שכתב בהל' מלכים פ"ח הל"ט "יפת תואר שלא רצתה להניח ע"ז אחר השנים עשר חדש. הורגין אותה. וכן עיר שהשלימה אין כורתין להן ברית עד שיכפרו בע"ז ויאבדו את כל מקומותיה ויקבלו שאר המצות שנצטוו בני נח. 'שכל עכו"ם שלא קבל מצות שנצטוו בני נח הורגין אותו אם ישנו תחת ידינו'. ע"ש. וי"ל שהריגת ב"נ כאן הוא רק ע"י ב"ד כמ"ש התוס' הנ"ל ואין ישראל יחיד יכול להרוג ב"נ.

וגם כתב הרמב"ם הל' רוצח פ"ד הל"א "אבל עובדי כוכבים שאין בינינו וכינם מלחמה ורועי בהמה דקה מישראל וכיוצא בה 'אין מסככים להן המיתה', ואסור להצילן אם נטו למות, כגון שראה אחד מהן שנפל לים אינו מעלהו שנאמר לא תעמוד על דם רעך, ואין זה רעך".

ודין זה מיירי בישראל יחיד שרואה עכו"ם ש"נטו למות", ולכן אף שעכו"ם זה עובד ע"ז והוא חייב מיתה, מ"מ אין ישראל יחיד יכול להמיתו בידים, אלא רק אין מעלין אותו.

וכן יש לפרש מ"ש הרמב"ם הל' ע"ז פ"י הל"א, "אין כורתין ברית לשבעה עממין כדי שנעשה עמהן שלום ונניח אותם לעבוד עכו"ם שנאמר לא תכרות להם ברית, אלא יחזרו מעבודתם או 'יהרגו'. ואסור לרחם עליהם שנאמר ולא תחנם. לפיכך אם ראה מהם אובד או טובע בנהר לא יעלנו. ראהו נטוי למות לא יצילנו אבל 'לאבדו בידו או לדחפו לבור וכיוצא בזה אסור' מפני שאינו עושה עמנו מלחמה".

משמע שמ"ש בתחילה "יהרגו" שיש חיוב להרוג בידים, וי"ל שזה ע"י ב"ד, אבל מ"ש אח"כ "לאבדו בידו או לדחפו לבור וכיוצא בזה אסור", שזה מיירי בישראל יחיד.

וגם כתב הרמב"ם הל' מילה פ"א הל"ו, "לקח עבד גדול מן העכו"ם ולא רצה העבד למול, מגלגלין עמו כל שנים עשר חדש. יתר על כן אסור לקיימו כשהוא ערל. אלא חוזר ומוכרו לעכו"ם. ואם התנה עליו מתחלה והוא אצל רבו העכו"ם שלא ימול אותו מותר לקיימו והוא ערל. ובלבד שיקבל עליו שבע מצות שנצטוו בני נח ויהיה כגר תושב. אבל 'אם לא קיבל עליו שבע מצות יהרג מיד'. ואין מקבלים גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג". ע"ש. ואף בזה י"ל שצריך להרוג את העבד רק ע"ב ב"ד, ולא ע"י ישראל יחיד.

ויש לחקור, מאיזה טעם ישראל יחיד צריך שלא לעלות העכו"ם מן הבור. כתבו התוספות ע"ז כו. ד"ה והרועים, לגבי הרועים בהמה דקה שאין מעלין, "ואורי" דהיא הנותנת משום דלא פסילי אלא דרבנן עשו חכמים חיזוק כדי שיתנו לב לשוב וב"ד היו מכין ועונשין שלא מה"ת". נראה מזה שהישראל יחיד הוא כמ"ש שליח ב"ד שלא לעלות רועה בהמה דקה מן הבור, והטעם שתקנו חז"ל כן הוא "כדי שיתנו לב לשוב". וכן י"ל לגבי ב"נ שעובר על מצוותיו, שזה הטעם שתקנו חז"ל שאף ישראל יחיד אין מעלין אותו.

ויש לצרף לזה מ"ש התוספות שם כו: ד"ה ולא מורדין, "ואע"פ שסתם כנענים עובדי כוכבים ומזלות הם ועוברין על שבע מצות, מכל מקום אין מורדין דרביניהו בקרא להתירא דכתי' והיה לך למס ועבדוך (דברים כ).". הרי שאין ישראל יחיד יכול להרוג בידים כיון דכתיב "והיה לך למס ועבדוך", אבל עדיין חז"ל תקנו שאין מעלין "כדי שיתנו לב לשוב וב"ד היו מכין ועונשין שלא מה"ת".

וגם כתב הרמב"ם בהל' ע"ז שם, "המוסרים והאפיקורסין מישאל היה דין 'לאבדן ביד' ולהורידן עד באר שחת מפני שהיו מצירים לישראל ומסירין את העם מאחרי ה'". וי"ל שאף כאן תקנו חז"ל שישאל יחיד יכול להרוג בידים משום שהשאל היחיד בענין זה הוא כמו שליח ב"ד.

ולפי זה יש לדון במעשה בני שכם, ששמעון ולוי הרגו אותם, וכתב הרמב"ם הל' מלכים פ"ט הל"ד, "ובן נח שעבר על אחת משבע מצות אלו יהרג בסיף. ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה. שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו".

ויש להעיר, שנראה שאין הריגת בני שכם היתה ע"פ ב"ד, שיי"ל שבני יעקב לא נחשבו לב"ד כיון שכולם היו קרובים זה לזה (ח"מ ס"ז ט), ועוד אין ב"ד יכולים לדון שונאיהם (שם ס"ז ז), וגם שמעון ולוי היו רק שנים ואין כאן שלשה לב"ד. ולכן מאיזה טעם סברו שמעון ולוי שיש להם היתר להרוג בני שכם, שלפי הנ"ל יש היתר רק של אין מעלין אבל אין היתר להרוג בידים.

ויש לתרץ זה לפי מ"ש הב"י י"ד ס"קנח, וז"ל "ומ"ש רבינו ומ"א אין מורדין אותן לבור בידים. שם בברייתא ומשמע מדברי התוס' דלאו למימרא שאסור להורידם אלא היינו לומר שאינו מצווה להורידם אע"פ

שהם עוברים על ז' מצית". ... וכן הוא בדרישה שם. משמע מזה שאף שאין מצוה להורידם מ"מ הוא עדיין מותר להורידם, דהיינו להרוג אותם בידים. אלא הב"ח והט"ז שם חלקו על הב"י וסברו שיש איסור להורידם. אולם הש"ך שם ס"ק ב סבר כהב"י, וכן בנקודת הכסף שם הוא השיג על הט"ז. ע"ש.

ולפי זה יש לפרש שלדעת הב"י ודע' הוא היה מותר לשמעון ולוי להרוג בני שכם, אף שאין מצוה להרוג אותם. (אלא עיין לקמן שנראה שלגבי בני שכם לדעת הב"י יש חיוב להרוג בני שכם מטעם לא תעמוד, וה"ה בנדר"ד).

ואף לדעת הב"ח והט"ז הנ"ל, אפשר לומר דשאני דין בני שכם, כיון שהם עשו עבירה באותה שעה, דהיינו שהם גזלו דינה בת יעקב ועדיין היא הייתה איסרה בידם. ולכן י"ל שזה דומה מ"ש ח"מ ס"ד א, "יכול אדם לעשות דין לעצמו. אם רואה שלו ביד אחר שגזלו יכול לקחתו מידו. ואם האחר עומד כנגדו יכול להכותו עד שיניחנו". וי"ל שמה שאסרו הב"ח והט"ז להרוג בידים, הוא רק לגבי כשב"נ עוברים על ע"ז או עריות וכו' ביניהם, אבל כשהם עושים עבירה לישראלים כגון גזילה, ואפשר להציל חפצא העבירה מידם או למנוע עשיית העבירה וכו', אז זה בכלל "יכול אדם לעשות דין לעצמו", ובזה תקנו חז"ל שאף מורדין, וכמו שהם תקנו לגבי המוסרים והאפיקורסין הנ"ל, ויש רשות לישראל מהב"ד להרוג בידים כדי להציל ממונו. ולכן משום זה היה מותר לשמעון ולוי להרוג בני שכם, אף לדעת הב"ח והט"ז.

ויש להסביר זה. כתוב בב"ק כח. לגבי עביד איניש דינא לנפשיה, "ת"ש וקצתה את כפה ממון... אבל אינה יכולה להציל ע"י דבר אחר נעשה ידה כשליח ב"ד ופטורה".

ולפי זה כתב רבי יעקב בצלאל ז'ולטי ז"ל במשנת יעבץ ח"מ ס"ג, ד"ה אכן נראה, "נראה בדעת הרא"ש בעיקר הדין דעביד איניש דינא לנפשיה, דאין זה רק בתורת תפיסה בעלמא אלא הוא מתורת דין, כלומר דלגבי עצמו הוא כבית דין מומחין... היינו שהוא נעשה במקום בית דין... והמקור לדבריי דאיתא בפ' המניח דכ"ח ע"א, אבל אינה יכולה להציל ע"י דבר אחר נעשה ידה כשליח ב"ד ופטורה, וזה מדין עביד איניש דינא לנפשיה, והיינו משום דנעשה במקום בית דין". ע"ש שהוא הביא סמך לזה ממ"ש הנתיבות ס"כח ס"ק א. ע"ש.

וא"כ הכי י"ל לגבי שמעון ולוי שהם נחשבו כשליח ב"ד כדי לעביד דינא לנפשיה כדי להציל דינה בת יעקב מבני שכם. וא"כ כיון שכתב הרמב"ם הל' מלכים פ"ח הל"ט הנ"ל "שכל עכו"ם שלא קבל מצות שנצטוו בני נח הורגין אותו אם ישנו תחת ידינו", וכתבתי לעיל שזה רק ע"י ב"ד, אז אף י"ל ששליח ב"ד יכול להרוג ב"נ משום זה, ואין זה בכלל מ"ש התוספות ע"ז סד: הנ"ל "דכל זמן שלא דנוהו בית דין אינו חייב מיתה". מ"מ לגבי עביד איניש דינא לנפשיה י"ל שאין זה

חיוב, דהיינו שאם האדם רואה שהגנב יש לו החפץ הנגנב בידו, עדיין האדם יכול למחול את הגנב אם הוא רוצה, כגון אם הוא רואה שהגנב עני ואין לו מה לאכול וכו', ולכן הוא רק רשות להכות את הגנב כדי להציל את החפץ ממנו.

אלא לגבי דינה בת יעקב י"ל שהוא אינו ביד שמעון ולוי למחול בני שכם, שהם אינם יכולים למחול בעד דינה אחותם, ולכן י"ל שיש חיוב מוטל עליהם להציל דינה. וזה בכלל החיוב של לא תעמוד על דם רעך, וכמ"ש הרמב"ם בספר המצות לאוין רצו, וז"ל "הזהירו מלהתירשלה בהצלת נפש אחד כשנראהו בסכנת מות או ההפסד ויהיה לנו יכולת להצילו, כמו שהיה טובע בנהר ואנחנו נדע לשחות ונוכל להצילו, או יהיה לסטים משתדל להרגו ונוכל לבטל מחשבתו או לדחות ממנו נזק, ובאה האזהרה באמרו לא תעמוד על דם רעך. וכבר אמרו שמי שיכבוש עדות תכללהו גם כן זאת האזהרה כי הוא רואה ממון חבירו אבד והוא יכול להחזירו אליו באמרו האמת. וכבר בא בזה הענין גם כן אם לא יגיד ונשא עונו. ולשון ספרא מנין שאם אתה יודע עדות שאין אתה רשאי לשתוק, תלמוד לומר לא תעמוד על דם רעך, ומנין שאם ראיתי אותו טובע בנהר או חיות או לסטים באין עליו שאתה חייב להצילו, ת"ל לא תעמוד על דם רעך." ע"ש.

הרי אף בהצלת ממון שייך דין לא תעמוד. וכן הוא בתשובת הרדב"ז בלשונות הרמב"ם אלף תקפב (ריח), שכתב על דין לא תעמוד, "יודע שיש בכלל לאו זה שלא יעמוד על הפסד ממון חבירו, אלא שאינו חייב להכניס עצמו לספק סכנה בשביל ממון." ע"ש.

ולכן הכי י"ל לגבי דינה בת יעקב, שאף את"ל שהיא אינה בסכנה כיון ששכם בן חמור רצה דינה לאשה, מ"מ עדיין זה בכלל גזילה כמ"ש הרמב"ם הל' מלכים הנ"ל והיא אנוסה, ולכן יש חיוב להצילה מטעם לא תעמוד. אלא יעקב סבר שכיון שיש חשש סכנה בזה מפני שאר עמי הארץ, אז הוא אסור לעשות כן.

ולפי זה כיון שאין חשש סכנה לישראל בנד"ד, י"ל שיש חיוב להציל את המת מנוול מטעם לא תעמוד. וזה כמו שכתבתי במכתב הראשון בפירוש הראשון שם, "וא"כ נראה בנד"ד שיש בזיון ועלבונה למת וגם לעם ישראל משום מעשה הערבי הנ"ל, שיש חיוב להרוג אותו וכדעת שמעון ולוי, ואף יעקב יסכים לזה כיון דליכא חשש סכנה לישראל." וי"ל שזה בין לדעת הב"י ודע' ובין לדעת הב"ח והט"ז.

ועדיין יש לדון באופן שהיה אפשר לישראל למנוע את הנוול בלי הריגת הגוי כגון אם הוא יכול להכות אותו בלבד, אם צריך הישראל להקפיד שלא להרוג אותו, או שמא י"ל שכיון שהישראל בגדר עבד דינא לנפשיה אז אין נ"מ אם הוא רק מכה את הגוי או אם הוא הורג אותו.

כתוב בש"ע ח"מ סי' ד א, "יכול אדם לעשות דין לעצמו. אם רואה שלו ביד אחר שגזלו יכול לקחתו מידו. ואם האחר עומד כנגדו יכול להכותו עד שיניחנו (אם לא יכול להציל בענין אחר) (טור)". וזה כמ"ש

בגמ' ב"ק הנ"ל "...אבל אינה יכולה להציל ע"י דבר אחר נעשה ידה כשליח ב"ד ופטורה". ופירש ר"ח שם, ע"י דבר אחר כגון "בדחיפה או בהכאה". ע"ש. הרי מכאן נראה שאין היתר בנד"ד להרוג את הגוי אם אפשר להכותו וכו' כדי למנוע את הנוול.

אלא גם כתוב בגמ' שם לעיל כו: "מאה פנדי בפנדא למחיייה, אפילו למ"ד לא עביד איניש דינא לנפשיה במקום פסידא עביד איניש דינא לנפשיה". ופירש"י שם, "לפנדא דמרא - בית יד של פושיי"ר. קופינא - הברזל עצמו אצל הנקב". ע"ש.

ולפי זה כתב הב"ח ח"מ סוף סי' ח, "כתוב במישרים נתיב ל"א ח"ב שליח ב"ד יכול להכותו אם מסרב בו כשמשכנו בזרוע בשוק, וכן בכל מקום שמסרב לשליח ב"ד אם הכהו או הזיק ממנו פטור, אפילו יכול להצילו בדבר אחר עכ"ל. ונ"י כתב ר"פ המניח אהא דאמר (שם כו.) מאה פנדי בפנדי למחיייה ממילא שמעינן דשליח ב"ד נמי הכי דיניה בהדי מאן דלא ציית דינא". ע"ש. וכן הוא בסמ"ע סי' ח סכ"ה ע"ש.

הרי לפי מ"ש רבינו ירוחם יש היתר לשליח ב"ד להכות אף שהוא א"צ להכות אף ש"יכול להצילו בדבר אחר". הרי שדין שליח ב"ד אינו ממש כמי דעביד דינא לנפשיה שאין לו היתר להכות אלא רק אם א"א באופן אחר. וכן כתב רבינו ירוחם עצמו בנתיב ח"ב, וז"ל "לפי שיש לו רשות להציל שלו ואפילו 'בהכאה אם אינו יכול להציל בענין אחר'... אבל שליח ב"ד יכול להכותו אם מסרב בו כשמשכנו בזרוע בשוק, וכן בכל מקום שמסרב לשליח ב"ד אם הכהו או הזיק ממנו פטור, אפילו יכול להצילו בדבר אחר". ע"ש. (ועיין בשבות יעקב ח"א סי' קפ, שרצה לפרש איך רבינו ירוחם הביין את הסוגיא בב"ק כח. וצ"ע. ועיין שם שהוא הביא דעת הנ"י).

ולפי זה עדיין יש לחקור במעשה שמעון ולוי, שיש סברה לומר שהם לא היו צריכים להרוג בני שכם, שכיון שכל בני שכם היו חלוצים מפני מילה, אז שמעון ולוי יכולו להוציא דינה משם בלי הריגת בני שכם שלא היו להם הכח למנוע שמעון ולוי ממה שהם רצו להוציא דינה משם. ולכן מצינו שאין חיוב לשמעון ולוי להרוג בני שכם מטעם לא תעמוד, אלא לדעת הב"י עדיין יש להם רשות. ואף לדעת הב"ח והט"ז י"ל שיש להם רשות כיון שבני שכם עצמם חייבים מיתה וכמ"ש הרמב"ם בהל' מלכים פ"ט הל"ד. ולכן י"ל שכדי לקיים החיוב של לא תעמוד כדי להציל דינה, שמותר לשמעון ולוי להרוג בני שכם אף כשאפשר להציל דינה בלי הריגת בני שכם, שעכ"פ בני שכם היו חייבים מיתה ע"פ בית דין וי"ל ששמעון ולי היו כשליח ב"ד כמו שפירשתי לעיל.

וזה כפירוש השני שכתבתי במכתב הראשון, "או שמא יש לפרש שסברו שמעון ולוי שאין חיוב להרוג בני שכם אף כשיש בזיון ועלבונה, אלא הוא רק רשות ועדיין הם רצו להרוג אותם משום הבזיון, ובזה שפיר הוא מה שסבר יעקב שצריך לחוש לספק סכנה, שהוא אינו מסתבר כלל להיכנס לספק סכנה מפני דבר שהוא

רק רשות".

ולפי זה בנד"ד יש לחקור איך נחשב נהג הרכב, שמצד אחר הוא אינו עביד דינא לנפשיה ממש כיון שהוא אינו משפחה וקרוב למת, ואין זה מת "שלו", ולכן מצד זה הוא יותר דומה לשליח ב"ד, אבל מצד אחר הוא ג"כ אינו שליח ב"ד ממש, אלא רק כמו שליח ב"ד. ולכן אולי י"ל שאין לו להרוג את הגוי אם אפשר באופן אחר. אולם י"ל דשאני נד"ד כיון שהגוי עצמו חייב מיתה, ויש חיוב על ב"ד להרוג אותו כמ"ש הרמב"ם הל' מלכים פ"ח הנ"ל "שכל עכו"ם שלא קבל מצות שנצטוו בני נח הורגין אותו אם ישנו תחת ידינו". ע"ש.

ולכן י"ל שכדי לקיים החיוב של לא תעמוד כדי להציל המת מנוול, שמותר לנהג להרוג את הגוי אף כשאפשר להציל את המת באופן אחר, שעכ"פ גוי זה חייב מיתה ע"פ בית דין וי"ל שהנהג הוא כשליח ב"ד כמו שפירשתי לעיל. (וי"ל זה אף לדעת הנ"י בשבות יעקב הנ"ל.) וכ"ש לדעת הב"י והדרישה והש"ך שסברו שאף ישראל יחיד יכול להרוג גוי בידים שעובר על ז' מצוות ב"נ, דהיינו "מורדין".

ולכן למסקנה נראה שאם א"א לנהג להציל את המת מנוול באופן אחר, אז הוא חייב להרוג את הגוי מטעם לא תעמוד. אולם אם אפשר לנהג להציל את המת מנוול בלי הריגת את הגוי, אז בשלמא שאין לנהג חיוב להרוג את הגוי, אבל עדיין יש לו רשות. ע"כ תשובתו השניה אלי בענין זה.